

In het Kabyllische dorp van de kleine Mohand-Saïd was honger niets meer dan een verhaal over stenen. Stenen drukten stevig tegen de lege buiken van zijn familie, stenen lagen op de weggetjes die werden afgelopen om wortels te vinden en stenen bedekten de magere, versleten lichamen die maar heel ondiep in de grond waren gelegd omdat geen van de uitgehongerde nabestaanden de kracht had gehad om te graven.

Het was dat jaar, 1939, elke dag alsof de droge aarde stenen uitspuwde over de doden, die soms op een rijtje, soms verspreid tussen een paar vijgcactussen in waren gelegd. Af en toe vloog er een ooievaar door de stralende hemel boven de bergachtige horizon. De begraafplaats lag hoog, achter een haveloze muur aan de hellende binnenplaats van de hut waar de familie Aït-Taleb woonde. Alleen die oude muur scheidde de doden van de levenden. En net als ieder kind hinkelde Mohand-Saïd over de wonderlijke hinkelbaan van het lot. Ook hij verschoof met zijn voet een onzichtbare kiezelsteen van vakje naar vakje en hinkelde van aarde naar hemel, van honger naar ziekte, over de lijnen die het lot getekend had heen.

Albert Camus ging in mei 1939 naar Kabylië om onderzoek te doen. Alle bergdorpen daar werden gedecimeerd door de ellende die er heerste. De vijftwintigjarige journalist uit Algiers maakte zijn reis per autobus. Voor een reeks artikelen die in juni in *Alger républicain* zou verschijnen, sprak hij tien dagen met de bevolking in doodsstrijd. Zo getuigde Albert

Camus van de hongersnood van de 'kinderen in lompen die met een stel Kabyalische honden vochten om de inhoud van een vuilnisemmer.'

De wanhoop van die uitgehongerde kinderen is Albert Camus nooit vergeten. Misschien was dat jongetje van een jaar of drie dat ook lompen droeg en niet veel groter was dan de wilde, magere honden die langs de hutten zwierven er ook wel bij. Dat jochie dat nooit naar school zou gaan en zijn hele leven bang zou blijven voor een hondenbeet, dat jongetje met de naam Mohand-Saïd Aït-Taleb. En de reden dat ik u zijn verhaal ga vertellen is niet dat hij op een dag mijn vader zou worden.

Om hem te begrijpen moet ik mijn ogen drooghouden en mijn hart koel, alle sentimentaliteit in mezelf verdrijven en eindelijk vertellen waar het bloed vandaan komt dat door mijn aderen stroomt. Van zijn negen kinderen ben ik misschien niet de meest aangewezen om u over zijn leven te vertellen, want ik heb hem al bijna twintig jaar niet gezien. Het is nu 2020, het jaar van mijn veertigste verjaardag, en het wordt waarschijnlijk moeilijk voor me om hoofdstuk na hoofdstuk dat wat ik weet over zijn zware bestaan met u te delen. Maar met zijn verhaal kan dat van heel veel arbeiders worden verteld die Frankrijk na de oorlog opnieuw hebben opgebouwd.

‘Ik kan maar niet vergeten hoe ik werd ontvangen [...] door dertien Kabylische kinderen, die ons om eten vroegen en hun uitgemergelde handen door de rafels van hun kleren naar ons uitstaken.’ Elke keer dat ik Albert Camus’ artikelen lees grijpen ze me naar de keel. Hij besloot niet over de ‘schitterende bloemenhalzen’ te schrijven, maar zich te richten op de wanhoop van de Kabyls. En de elf artikelen uit 1939, die ik lees als de oude, tachtig jaar na schrijven ontvangen brieven van een vriend, roepen een beeld op waarin ook de vroege jeugd zichtbaar wordt van mijn vader, die geboren is in 1937: ‘Langs de open riolen waaierte een wolk in lompen gehulde kinderen met wonderschone ogen uit.’

Mohand-Saïd is opgegroeid in een hut zonder stromend water of elektriciteit, in een dorp in Constantinois, tussen Béjaïa en Tizi Ouzou in. Hij en zijn zusje Chérifa leidden hetzelfde leven als alle negen op de tien kinderen die niet naar school gingen. Ook zij hebben in het afval in het kabbelende rioolwater gewroet. Het was de bergbewoners door de *Code forestier* verboden zelfs maar pijnboompitten te rapen voor een primitief soort platbrood, ze mochten niet eens houtspikkelen om zich te warmen: ‘Regelmatig zien ze zich genoodzaakt op pad te gaan met hun enige rijkdom: de schurftige, uitgemergelde ezel die de takkenbossen moet dragen.’

Ook de familie van Mohand-Saïd ontkwam niet aan het

dieet van 'kruiden en plantenwortels'. Als Albert Camus de dood van vijf kinderen beschrijft die 'giftige' wortels hadden gegeten, of het tragische lot van de vier vrouwen die in de winter ruim vijftig kilometer hadden gelopen in de hoop dat iemand hun uit naastenliefde wat gerst zou geven, zijn dat voor mij geen verdrietige nieuwsberichtjes, maar zie ik een album vol geesten, vol vergiftigde ooms en tantes die ik niet ken omdat ze zijn 'omgekomen in de sneeuw'.

Albert Camus, die het onrecht opsomt met de cijfers bij de hand, beschrijft ook de uitbuiting en de 'beledigende lonen', en stipt daarbij aan dat de helft van de bevolking überhaupt geen werk heeft: 'het werkregime in Kabylië is een slavenregime. Want ik weet niet hoe je het anders moet noemen als een arbeider tien tot twaalf uur per dag werkt voor een gemiddeld loon van zes tot tien frank.'

Mijn grootvader, Abdallah, moest uren lopen om land te ontginnen voor de kolonisten. En het kan niet anders of Albert Camus' beschrijving is van toepassing op zijn dagelijks bestaan: 'Zodoende zijn sommigen heen en terug meer dan tien kilometer onderweg. En als ze dan om tien uur 's avonds thuis komen, gaan ze om drie uur 's ochtends, na een paar overwel digend diepe uren slaap, weer op pad. Dit roept misschien de vraag op waarom ze per se terug naar huis willen. Het enige wat ik daarop kan zeggen is dat ze de wonderlijke hoop koesteren heel even rust te vinden in een huis dat zowel hun enige vreugde is als het onderwerp van al hun zorgen.'

Graan, alles draaide om graan: om zemelen, tarwe of bij gebrek daaraan tot meel vermalen eikels. Op de droge platbroden met de smaak van gerst, kilometers en zweet, zaten brandplekken van de *canoun*, waar in plaats van het hout dat

er niet was ezelvijgen in lagen die een dikke rook verspreidden. In de enige, stinkende kamer sliep een bok op een strobed in de alkoof waar het gepolijste lemen bankje stond. Magere vrouwen met silhouetten als doornstruiken zaten in een cirkel rond het gat waar het harde brood lag te bakken dat *aghroum akourane* werd genoemd. En de kleine Mohand-Saïd groeide op met dat brood, waarvan één in olijfolie gedompeld stukje genoeg was om de vonk in zijn groene ogen weer op te laten lichten.

's Nachts sliep hij op een matje op de grond, nooit ver van de bok, die hem warmte gaf. Chérifa was misschien een jaar jonger dan hij en sliep in een hoekje van de kamer. Het gezin was uitgedund door ziekte en gebrek en van de broers en zussen waren zij de enige twee die nog leefden. Het zwarte roet op de muren leek op de uitgelopen kohl op het betraande gezicht van Keltoum, die zich zorgen maakte omdat haar man niet was thuisgekomen van werk. Ik stel me voor dat de kleine, magere Mohand-Saïd bang was toen hij en zijn zusje wakker werden van hun moeders moeilijk te bedwingen snikken in het zwakke schijnsel van een olielamp, en pas de volgende avond hoorden ze wat er met hun vader was gebeurd: halverwege de weg naar het dorp was hij van vermoeidheid in elkaar gezakt, bij het eerste licht was hij in paniek wakker geworden en hij had moeten rennen om zijn vertraging in te halen. De opzichter had op zijn loon niet dat ene uur, maar de hele dag ingehouden.

Ja, ik hoor de echo van mijn vaders herinneringen als ik deze passage van Albert Camus lees: 'Je zult op lokale bouwplaatsen arbeiders aantreffen die wankel op hun benen staan en geen houweel kunnen optillen. Maar dat komt doordat ze niet hebben gegeten. En het is een nogal stuitende logica dat

iemand die niet sterk is omdat hij niet te eten krijgt minder betaald krijgt omdat hij niet sterk is.'